

4 Rikollisuuden pelko Hannu Niemi

Ihmisten turvallisuuden tunne koostuu useasta erilaisesta tekijästä. Rikollisuuden pelko luo vain yhden näkökulman turvallisuuteen. Rikollisuuden pelko heijastuu ihmisten arkikäyttäytymiseen ja on siten osa elämänlaatuun ja -hallintaan kuuluvaa kokonaisuutta (ks. Niemelä ym. 1993; Heiskanen 2002).

Rikollisuuden pelkoa on alettu yhä enemmän ja entistä syvällisemmin tarkastella suomalaisessa kriminologisessa tutkimuksessa (esim. Karisto & Tuominen 1993; Korander 1994; Heiskanen 2002). Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Tilastokeskuksen yhdessä suorittamiin turvallisuustutkimuksiin on liitetty kysymyksiä rikoksen pelosta (ks. Heiskanen ym. 1990; Heiskanen & Koskela 1994; Niemi 1994, 1996 ja 2000; Heiskanen ym. 2004; Sirén ym. 2007). Suomi on osallistunut myös kansainvälisiin uhritutkimuksiin, joissa on esitetty kysymyksiä rikoksiin varautumisesta ja väkivallan kohteeksi joutumisen välttämisestä (ks. Aromaa & Heiskanen 1992b; Rikollisuustilanne 1993, 116–120; Heiskanen 1996; Aromaa & Heiskanen 2000b). EU-maissa pelkoa on alettu vuodesta 1996 alkaen mitata toistuvan seurannan, eurobarometrin avulla. Aihetta on käsitelty myös erikseen eräiden paikkakuntien osalta (ks. Salmi & Keskinen 1997; Keskinen 1998; Heiskanen & Roivainen 2005). Naisten pelkoa on myös tutkittu (Haapaniemi 1994; Heiskanen & Piispa 1998; Piispa ym. 2006).

Rikosten pelko voi käsittää laajan asteikon erilaista huolestuneisuutta. Pelko voi olla lievimmillään rikoksen mahdollisuuden yleistä huomioimista tai ympäristön turvallisuusriskeihin liittyvää huolestuneisuutta. Pelko voi olla pahimmillaan jatkuvaa huolta omasta ja lähiympäristön turvallisuudesta tai se voi näkyä erilaisina rikollisuuden aiheuttamina paniikkireaktioina taikka turvallisuustekijöiden ylikorostamisena. Ylipäätään rikollisuuden pelko on luonteeltaan emotionaalinen kokemus, ei pelkkä omakohtainen riskiarvio. Rikoksen pelkoa koskeviin käsityksiin vaikuttavat monet yhteiskunnalliset ja yksilön omaa elämäntilannetta kuvastavat seikat. Omakohtaiseen riskiarvioon on todettu olevan merkitystä myös sillä, että henkilön lähipiirissä joku on joutunut rikoksen kohteeksi. Kansalaisten huoli väkivallan tai omaisuusrikoksen kohteeksi joutumisesta voi vaihdella suuresti eri aikoina ja erilaisessa yhteiskunnan kehitysvaiheessa. Yleensä pelko on tavanomaisissa oloissa lyhytaikaista, ohimenevää ja tilannekohtaista, aikaan ja paikkaan sidottua.

Rikollisuuden määrän kasvu ei välttämättä lisää samassa määrin rikoksen pelkoa, koska ihmisten sietokynnys varsinkin lievempää rikollisuutta kohtaan silloin voi lisääntyä. Toisaalta esimerkiksi asuinympäristö ja sen ikärakenne

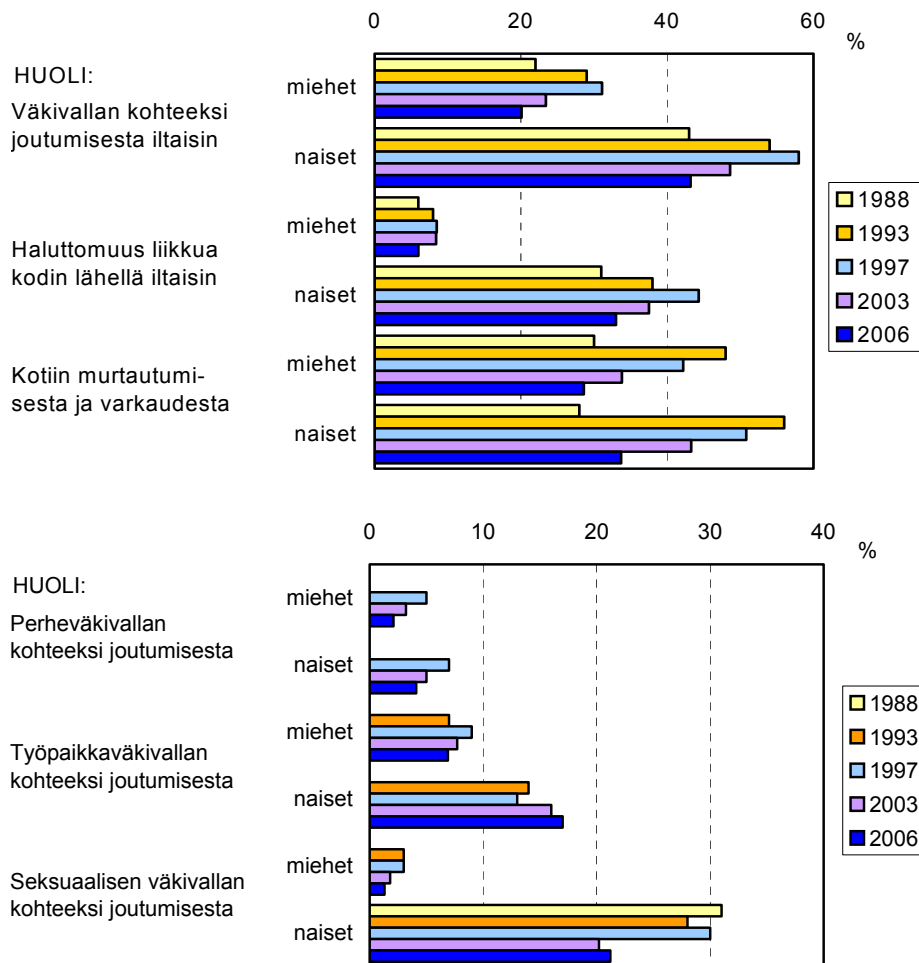
vaikuttavat rikollisuuden pelkoon. Nuoruuden ikävaiheeseen liittyy tavanomaisesti pikkurikollisuutta, jota ei nuorten omassa piirissä välttämättä koeta suurena huolen aiheena. Kun rikosten näkeminen ja kokeminen ikääntymisen myötä vähenee, kaikkeen poikkeavaan kiinnitetään entistä suurempaa huomiota ja rikollinen tapahtuma saa aikaisempaa suuremman painoarvon. Tiedotusvälineiden luoma rikollisuuskuva muodostuu ihmisten mielissä helposti sitä uskottavammaksi mitä kauempana he ovat rikollisuuden todellisesta kokemusmaailmasta.

Sosiaalinen eristyneisyys ja tunne omien vaikutusmahdollisuuksien kapeudesta ovat omiaan luomaan irrationaalista pelkoa (ks. esim. Balvig 1990). Kun erilaiset uhkaaviksi koetut tilanteet yhteisesti määritellään entistä herkemmin kaupunkiyhteisössä väkivallaksi tai muuksi rikollisuudeksi, tämä näkyy muun muassa pelon lisääntymisenä. Eristäytyvä elämäntapa puolestaan johtaa siihen, että esimerkiksi median välittämä toisen käden tieto jäsentää arkielämäämme ja käsityksiä rikollisuudesta. Toisaalta esimerkiksi nuorten miesten pelko saattaa myös olla irrationaalista ja riippumatonta uhriksi joutumisen riskiarvioinneista. He pelkäävät ehkä vähemmän kuin heidän uhriksijoutumistodennäköisyytensä edellyttäisi. Ylipäänsä käsitys omasta haavoittuvuudesta on keskeinen väkivallan pelkoa määrittävä tekijä (ks. Heiskanen 2002).

Huoli väkivallan kohteeksi joutumisesta

Vuotta 2006 koskeneen haastattelututkimuksen mukaan 32 % suomalaisista oli ainakin jonkin verran huolissaan väkivallan kohteeksi joutumisesta liikkueessaan iltaisin ulkona. Huolestuneiden osuus on vähentynyt edellisistä mittauksista (45 % vuonna 1997 ja 36 % vuonna 2003). Kodin lähiympäristöön kuuluvalla alueella liikkumista yksin jalkaisin myöhään illalla tai yöllä pelkää tai haluaa välttää noin viidennes (20 % vuonna 2006; 23 % vuonna 2003 ja 27 % vuonna 1997) vastaajista. Huolestuneisuus lisääntyi vähitellen 1980-luvulla tehdyistä ensimmäisistä mittauksista, mutta näyttää 2000-luvulla taas vähentyneen lähemmäs 1980-luvun tasoa, jopa hieman sen alle.

Sukupuolista lähentelyä tai väkisinmakaamista pelkävien naisten osuus pysyi aiemmin eri mittausajankohtina suunnilleen yhtä suurena (30 % vuonna 1997, 28 % vuonna 1993, 30 % vuonna 1988), mutta väheni sitten tällä vuosikymmenellä noin viidennekseen (20 % vuonna 2003 ja 21 % vuonna 2006) vastaajista. Naisille kohdistetun postikyselytutkimuksen (Heiskanen & Piispa 1998; Piispa ym. 2006) mukaan 44 % (vuonna 1997) ja 38 % (vuonna 2005) naisista pelkäsi tuntemattoman miehen raiskaamaksi joutumista.

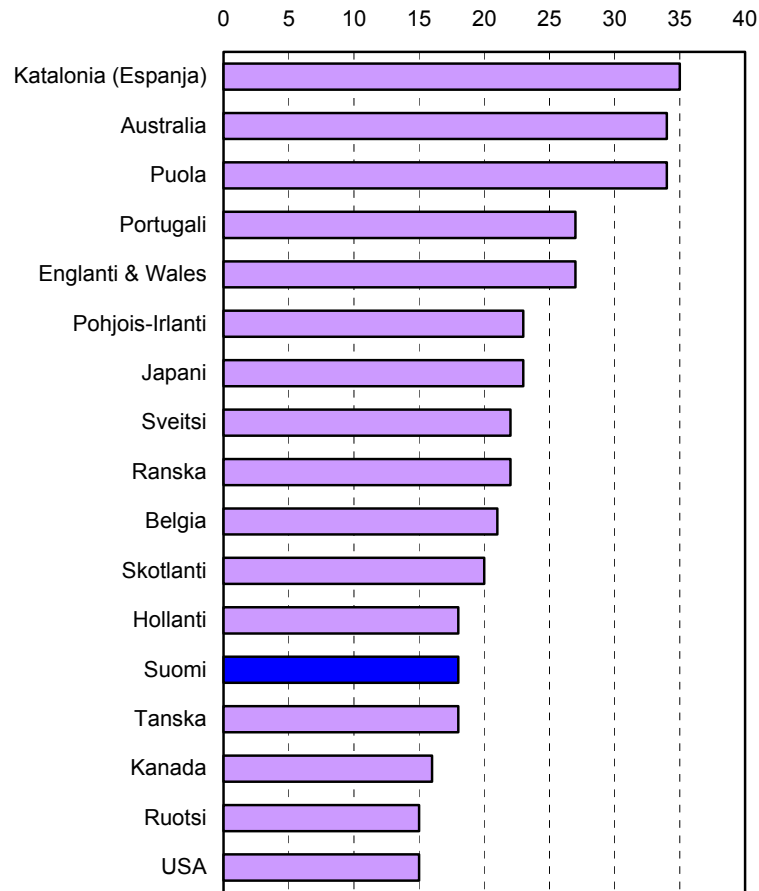

Kuvio 96 Huolestuneisuus väkivallan tai kotiin murtautumisen kohteeksi joutumisesta sukupuolen mukaan vuosina 1988, 1993, 1997, 2003 ja 2006 (15–74-vuotiaat) (%)

Kaupunkipalveluja koskeneen selvityksen (Keskinen 1998) perusteella helsinkiläisistä noin joka viides (22 %) sekä espoolaisista (17 %) ja tamperelaisista (15 %) noin joka kuudes ei tuntenut oloaan turvalliseksi kävellessään asuinalueellaan myöhään illalla. Asuinalueen keskustassa liikkuminen koettiin vielä tätäkin turvattommaksi (Helsingissä 46 % vastaajista, Espoossa 42 % ja Tampereella 39 %). Väkivaltarikoksen kohteeksi joutumisesta oltiin eniten huolissaan Helsingissä. Näiden rikosten (väkivalta, väkivallalla uhkaaminen, väkivaltainen ryöstö, seksuaalirikos) kohteeksi joutumisesta erittäin huolestuneiden osuus vaihteli 10–20 prosentin välillä tutkimuksen kohteena olleissa kolmessa kaupungissa.

Helsinkiäisten turvallisuutta käsitelleen tutkimuksen (Heiskanen & Roinainen 2005) mukaan helsinkiläiset kokivat olonsa turvattomimmaksi myöhään yksin Helsingin keskustassa viikonloppuiltaisin liikuttaessa (47 % naisista ja 29 % miehistä tunsivat olonsa vähintään melko turvattomaksi). Päivisin hyvin harvat kokivat turvattomuutta keskustassa tai asuinalueellaan. Julkisissa liikennevälineissä myöhään iltaisin liikkueissaan helsinkiläiset kokivat olonsa melkein yhtä usein vähintään melko turvattomaksi kuin myöhään keskustassa viikonloppuisin liikkueissaan. Lääninhallitusten poliisiosastojen vuonna 2003 tekemän turvallisuusselvityksen mukaan Helsinkiä ei kuitenkaan koeta erityisen turvattomaksi, kun vertailukohtana on Suomen kymmenen suurinta kaupunkia. Helsinki sijoittuu tässä vertailussa kolmanneksi turvallisemmaksi Porin, Vantaan ja Turun ollessa puolestaan asukkaiden mielestä turvattomimpia. Kuopiossa ja Tampereelle tunnettiin vielä hieman Helsinkiäkin vähemmän turvattomuutta.

Sekä vuosien 1992, 1996 että 2000 kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan 18 prosenttia suomalaisista tunsivat olonsa hieman tai erittäin turvattomaksi kävellessään yksin asuinalueellaan pimeän tultua (Aromaa & Heiskanen 1992b; Heiskanen 1996; Aromaa & Heiskanen 2000b). Haastatelluista 21 prosenttia vuonna 1992 ja 23 prosenttia vuonna 1996 vältti tiettyjä alueita pimeän tultua ulkona liikkueissaan. Katuväkivallasta huolestuneiden osuus oli yhteensä 30 prosenttia vuonna 1996 ja 29 prosenttia vuonna 1992, kun edellä mainittujen kahden kysytyn asian tiedot yhdistettiin. Tällaiset varokeinot ja pelko olivat Suomessa aika lailla samantasoisia kuin Ruotsissa ja Norjassa, mutta harvinaisempia kuin muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa keskimäärin.

Kuvio 97 Yksin ulkona liikuttaessa pimeän tulojen jälkeen olonsa turvattomaksi tunteneiden osuus (%) kansainväliseen väestöhaastatteluun osallistuneiden vastaajien asuinmaahan vuonna 2000

Suomalaisten kuten muiden pohjoismaalaisten huolestuneisuus ulkona liikkumisesta yksin pimeän tultua on kansainvälisessä mittauksessa suhteellisen pieni muihin tutkimukseen osallistuneiden maiden kansalaisiin verrattuna. Eri vuosina samalla kysymyksenasettelulla tehdyt mittaukset vaihtelevat eri tutkimusajankohtina kunkin maan kohdalla melko vähän. Suomessa ja Ruotsissa on näissä mittauksissa (vuosina 1992, 1996 ja 2000) siis yleensäkin vähiten huolestuneita vastaajia ja esimerkiksi Puolassa noin kaksi kertaa enemmän huolestuneita kuin Suomessa. Huolestuneisuuden aste ei kuvaa johdonmukaisesti sitä, minkälainen riski näissä eri maissa on joutua väkivaltaa sisältävän rikoksen uhriksi (Van Kesteren ym. 2000).

EU-maita koskevat eurobarometrit (ks. esim. van Dijk & Toornvliet 1996) vuosilta 1996, 2000 ja 2002 tuottavat samanlaisia tuloksia. Pohjoismaissa Itävallan ja Hollannin ohella huolestuneisuus on kaikkina mittausajankohtina ollut alhaisin vastaten hyvin kansainvälisen uhritutkimuksen tuloksia. On esi-

tetty arvioita, joiden mukaan pohjoisissa sosiaaliturvavaltioissa saadaan alhaisia pelkolukemia ja perhekeskeiset heikon sosiaaliturvan maat sijoittuvat pelkoasteikolla yleensä korkealle (Aromaa 2003). Joissakin näiden kahden tyyppin väliin sijoittuvissa maissa kuten Iso-Britanniassa ulkona liikkuminen pimeässä tunnetaan suhteellisen usein turvattomaksi. Viimeisimpien pelkoa koskevien kansainvälisten mittausten mukaan pelko ei Suomessa ole enää 2000-luvulla kasvanut ja vastaajista hieman alle viidennes tuntee olonsa turvattomaksi ulkona pimeään aikaan liikuttaessa.

Kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan lähes 90 prosenttia miehistä ja 67 prosenttia naisista tunsivat olonsa erittäin turvalliseksi ollessaan yksin kotona illalla pimeän tulon jälkeen. Hieman tai erittäin turvattomaksi tunsivat olonsa vajaa prosentti miehistä ja 6 prosenttia naisista vuonna 1999 (Aromaa & Heiskanen 2000a). Suomalaisten huolestuneisuus (4 % vastaajista) oli tässäkin muiden Pohjoismaiden tavoin keskimääräistä alhaisempaa tasoa. Muutoinkin kotona pimeän tultua tunnettu huoli oli suurempaa niissä maissa, joissa myös ulkona tunnettu huoli oli muita suurempi (Van Kesteren ym. 2000).

Huolestuneisuutta koskevat kysymykset on usein rajattu koskemaan esimerkiksi viikonloppuiltoja, jolloin rikoksia ja häiriökäyttäytymistä eniten esiintyy ja jolloin siitä ollaan eniten huolissaan. Eri tutkimusten tuloksia tuleekin tarkastella tätä taustaa vasten. Rikoksen pelkoa koskevat vastaukset eivät ole tulkittavissa niin, että kansalaiset olisivat kaiken aikaa huolissaan jostakin. Päinvastoin voi olla niin, että rikollisuuden pelko on suhteellisen marginaalisia ja ehkä ohimeneviä elämäntilanteita koskettava huolenaihe. Eräitä lähiöalueita koskeneessa selvityksessä (Salmi & Keskinen 1997) vastaajista suurin osa tunsivat olonsa turvalliseksi liikkuessaan päivällä asuinalueellaan tai sen keskustassa. Lisäksi on huomattava, että esimerkiksi väkivaltarikosten kohteiksi harvoin joutuvat vanhukset saattavat kertoa pelkäävänsä liikkumista yksin ulkona pimeässä, vaikka heillä ei ehkä ole paljon omakohtaisia kokemuksia tällaisesta ulkona liikkumisesta.

Omaisten tai tuttujen aiheuttaman väkivallan uhriksi joutumisesta oli huolissaan joka kymmenes suomalainen (miehistä 8 % ja naisista 12 %) vuonna 1993 (Niemi 1994 ja 1996). Perheenjäsenen aiheuttaman väkivallan uhriksi joutumisesta oli huolissaan 3 prosenttia vuonna 2006 (Sirén ym. 2007) ja 4 prosenttia vuonna 2003 ja 6 prosenttia vuonna 1997 (Heiskanen ym. 2004; Niemi 2000). Naisuhriselvityksen (Heiskanen & Piispa 1998; Piispa ym. 2006) mukaan noin joka kymmenes (11 % vuonna 1997 ja 7 % vuonna 2005) nainen oli huolissaan oman perheenjäsenensä aiheuttaman väkivallan kohteeksi joutumisesta.

Turvallisuus 2006 -tutkimuksen mukaan kymmenesosa väestöstä (12 %; miehistä 7 % ja naisista 17 %) kantoi huolta väkivallan kohteeksi joutumisesta työtehtävissä. Tämä on tutkimuksen kohteena olleista ainoa huolenaihe, jossa huolestuneiden osuus ei ole vähentynyt, vaan pysynyt eri mittausajankohtina suunnilleen samalla tasolla. Naisten huolestuneisuus työpaikkaväkivallasta oli ainoa huolestuneisuuden laji, jossa huolestuneiden osuus kasvoi edellisistä vuosien 1997 ja 2003 mittauksesta.

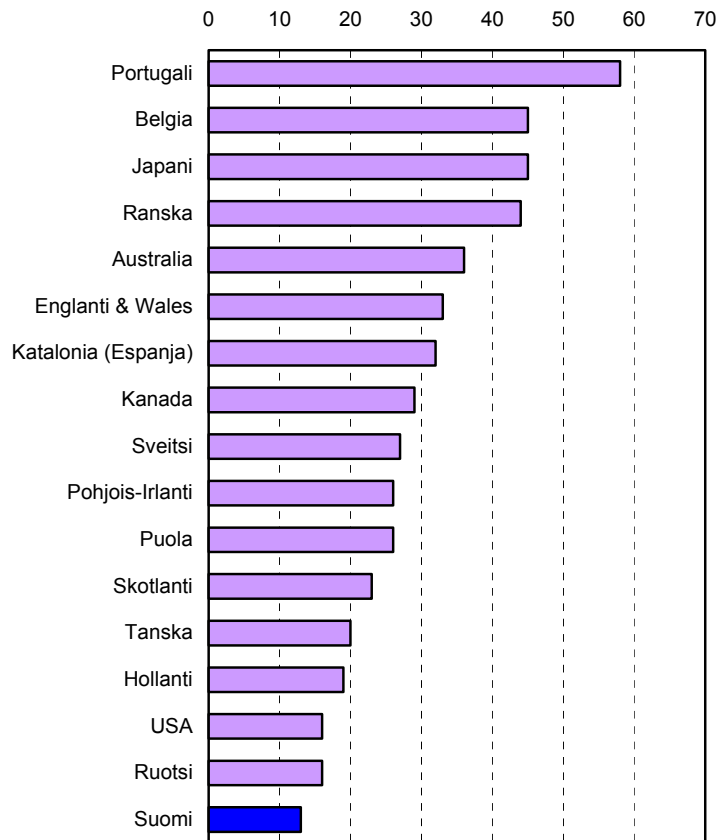
Huoli asuntomurron kohteeksi joutumisesta

Huoli murtautumisen ja omaisuusrikosten kohteeksi joutumisesta omassa kodissa näyttää olevan väkivallan kohteeksi joutumista suurempi rikollisuudesta johtuva huolen aihe. Runsas kolmannes (31 %) Turvallisuus 2006 -tutkimuksen vastaajista ilmaisi olevansa ainakin jonkin verran huolissaan kotimurron kohteeksi joutumisesta, kun vastaava osuus väestöstä vuonna 2003 oli 39 prosenttia, vuonna 1997 lähes puolet (47 %) ja vuonna 1993 yli puolet (52 %) (Niemi 1994, 1996, 2000; Heiskanen ym. 2004).

Kotiin murtautumista (esim. erittäin tai melko huolestuneita 67 % Helsingissä) enemmän ihmiset näyttävät olevan kuitenkin huolissaan esimerkiksi polkupyörän varastamisesta (74 %) ja rattijuopon aiheuttamasta liikenneonnettomuudesta (76 %) (Keskinen 1998).

Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset pitivät kotiin murtautumisen todennäköisyyttä selvästi alhaisempana kuin muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa keskimäärin vuonna 1989. Melko tai erittäin todennäköisenä kotimurtoa piti suomalaisista vain 9 prosenttia, kun mukana olleiden 14 länsimaan keskiarvo oli 40 prosenttia (Rikollisuustilanne 1993).

Sen jälkeen (14 % vuonna 1992) huoli omaisuusrikoksen kohteeksi joutumisesta on Suomessakin lisääntynyt (Aromaa & Heiskanen 1992b) ennakoiden jo sitä suuntaa, jota vuotta 1993 koskevan turvallisuustutkimuksen tulokset vahvistavat. Vuoden 1996 tutkimuksessa taas ”vain” 11 prosenttia väestöstä piti asuntomurtoa kotiinsa erittäin todennäköisenä tai todennäköisenä (Heiskanen 1996). Vuonna 1999 vastaava osuus oli lisääntynyt 13 prosenttiin (Aromaa & Heiskanen 2000a).

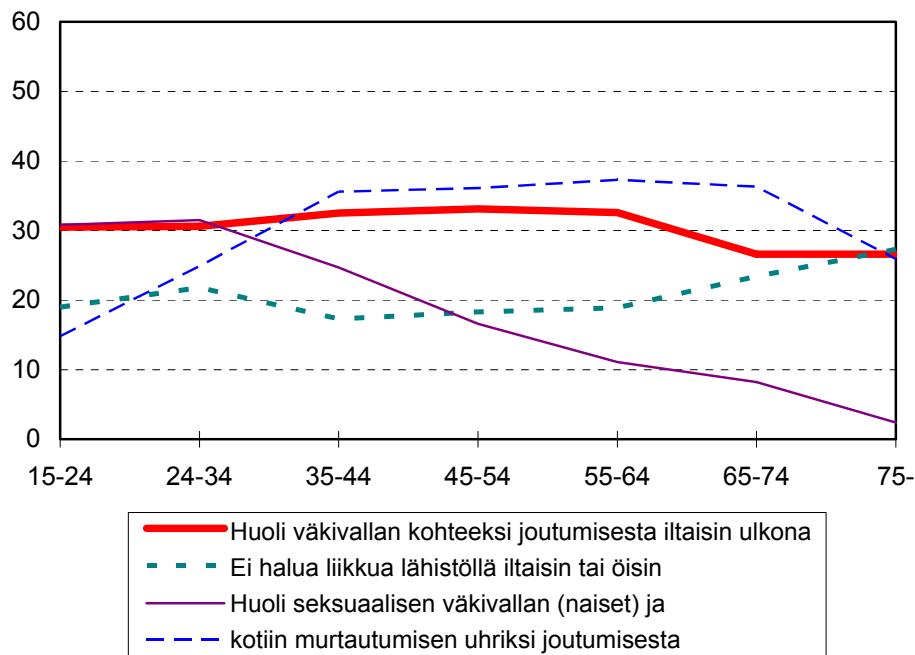

Kuvio 98 Asuntomurron kohteeksi joutumista seuraavan vuoden kuluessa todennäköisenä pitävien osuus (%) kansainväliseen väestöhaastatteluun osallistuneiden vastaajien asuinmaan mukaan vuonna 2000

Asuntomurron kohteeksi joutumisesta kyselyä seuraavan vuoden aikana todennäköisenä pitävien osuus on Suomessa kansainvälisen mittauksen mukaan vähäisempi kuin vastaava osuus muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa. Eri vuosina (vuosina 1989, 1992, 1996 ja 2000) samalla kysymyksenasettelulla tehdyt mittaukset vaihtelevat eri tutkimusajankohtina kunkin maan kohdalla melko vähän. Suomessa on mittausajankohdasta riippumatta siis vähiten huolestuneita vastaajia ja esimerkiksi Australiassa, Englannissa ja Ranskassa asuntomurrosta huolestuneita on ollut vuosittain kolmesta neljään kertaa enemmän kuin Suomessa. Asuntomurron osalta huolestuneisuuden aste kuvaa myös varsin johdonmukaisesti sitä, minkälainen riski kyseisessä maassa on joutua omaisuusrikoksen uhriksi (Van Kesteren ym. 2000).

Ketkä ovat huolissaan rikoksen kohteeksi joutumisesta

Naisten huolestuneisuus rikoksen kohteeksi joutumisesta oli niin Turvallisuus 1993, 1997, 2003 kuin 2006 -tutkimuksen jokaisessa kysymyssarjaan kuuluneessa tekemuodossa selvästi suurempi kuin miesten. Sukupuolten väliset erot eivät ole huolestuneisuuden suhteen muuttuneet myöskään vuodesta 1988. Vastaavanlaisia sukupuolten eroja tukevia tuloksia on saatu myös muissa mitauksissa (Aromaa & Heiskanen 1992b; Korander 1994; Heiskanen 1996; Salmi & Keskinen 1997; Keskinen 1998; Heiskanen & Roivainen 2005).

Kuvio 99 Huolestuneisuus väkivallan kohteeksi joutumisesta iltaisin, sukupuolisen väkivallan (vain naiset) tai kotiin murtautumisen kohteeksi joutumisesta sekä haluttomuus liikkua kodin lähistöllä iltaisin tai öisin vastaajan iän mukaan vuonna 2006 (15 vuotta täyttäneet) (%)

Ero sukupuolten huolestuneisuuden välillä voi johtua ainakin osittain siitä, että miehet eivät rooli odotusten vuoksi ilmaise yhtä herkästi pelkotuntemuksiaan kuin naiset. Miesten pelon aiheet voivat olla myös paremmin ennustettavia, koska ne ovat mielletävissä turvallisen kotielämän ulkopuolisiksi vaaroiksi. Miehetkin kykenevät olemaan huolissaan silloin, kun heidän huolensa kohdistuu johonkin läheiseen perheenjäseneseen. Naisten ja miesten huolestuneisuuden erot ovat olleet vähäisiä, kun on kysytty omaisten puolesta tunnettavaa huolta (Seppänen 1991; Korander 1994). Tärkeäksi pelon määrään vaikuttavaksi seikaksi on osoittautunut asianomaisen henkilön rikollisuutta koskevan tiedon

määrä ja laatu. Erityisesti väkivaltarikosten pelko on olennaisesti kytkeytynyt ihmisten yleisiin turvattomuuden tunteisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa päättää omaan hyvinvointiinsa vaikuttavista perustekijöistä (Haapaniemi 1994).

Vuoden 2006 turvallisuustutkimuksessa ei esiintynyt työikäisen väestön osalta merkittäviä ikäryhmittäisiä eroja kummankaan sukupuolen kohdalla. Vain vanhusväestö oli jonkin verran vähemmän huolissaan kuin nuorempansa. Pelko liikkuu kodin lähistöllä iltaisin ja yöaikaan kasvoi tasaisesti vastaajan iän myötä. Toisaalta pelko väkivallan kohteeksi joutumisesta iltaisin ulkona puolestaan väheni vastaajan iän kasvaessa. Seksuaalisesta väkivallasta on 15–24-vuotiaista nuorista naisista huolestuneita muita ikäryhmiä suurempi osa ja huolestuneisuus väheni selvästi iän myötä.

Kotiin murtautumisesta ovat eniten huolissaan keski-ikäiset (35–54-vuotiaat) ja 65–74-vuotias vanhusväestö. Kaikkein nuorimmat ja vanhimmat ikäryhmät olivat kotimurron kohteeksi joutumisesta vähiten huolissaan. Sukupuolten ja ikäryhmien pelot kohdistuvat erityyppisiin rikoksiin. Esimerkiksi iäkkäämmät naiset pelkäävät kassin tai lompakon varastamista, nuoret naiset seksuaalista ahdistelua ja iäkkäät miehet asuntomurtoa (Salmi & Keskinen 1997).

Alueellisesti väkivallan kohteeksi joutumisen pelko on kaikkein yleisintä suurilla paikkakunnilla (Niemi 1994, 1996 ja 2000). Myös kotiin murtautumisesta oltiin keskimääräistä useammin huolestuneita suurissa kaupungeissa. Tällöin varsinkin pääkaupunkiseudulla pien- tai rivitalossa asuneet olivat kerrostalossa asuvia enemmän huolissaan. Maaseudulla rikoksen kohteeksi joutumisen riski on huomattavasti vähäisempi ja ilmeisesti paremmin ennakoitavissa kuin suurissa kaupungeissa. Ihmisten saama kuva kaupunkien rikollisuudesta perustuu suuressa määrin toisen käden tietoihin, ennen muuta joukkotiedotusvälineisiin (Karisto & Tuominen 1993). Kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan turvattomuuden tunne on suurinta Etelä-Suomessa ja kasvaa melko tasaisesti sen mukaan, mitä pohjoisempaan haastateltava asui (Heiskanen 1996).

Erään tutkimuksen mukaan ulkona liikkumisen pelko viikonloppuiltaisin oli vastaavasti sitä vähäisempää mitä pienemmällä paikkakunnalla vastaaja asui (Korander 1994). Katuväkivallan kohteeksi joutumista pelättiin enemmän kuin kodin lähiympäristössä liikkumista ilta- tai yöaikaan. Ihmiset kokevat väkivallan uhriksi joutumisen riskin suuremmaksi taajamien keskustoissa kuin omilla tutuilla asuinalueillaan. Ainoastaan kaksi prosenttia vastaajista tunsivat olonsa turvattomaksi liikkeessään asuinalueellaan tai paikkakuntansa keskustassa päiväsaikaan (Korander 1994).

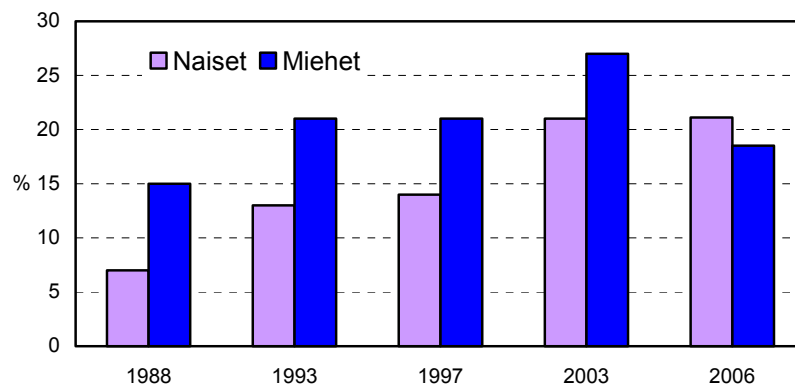
Helsingissä ja Espoossa vuosina 1997 ja 2001 tehtyjen kyselyjen mukaan pelko ja turvattomuus näyttivät kasaantuvan entistä enemmän huono-osaisten asuinalueille. Näillä työttömyysalueilla turvattomuus lisääntyi kaikissa sosiaaliryhmissä mutta eniten sosiaalisesti menestyneiden ryhmässä (Kääriäinen 2002).

Rikoksen uhriksi joutuneiden ryhmässä huolestuneisuus on kauttaaltaan suurempi kuin niiden vastaajien kohdalla, jotka eivät kyselyä edeltäneellä 12 kuukauden jaksolla olleet lainkaan kokeneet rikoksen uhriksi joutumista vuonna 2006. Ero on eri huolenaiheiden osalta pääosin 5–15 prosenttiyksikköä ja se on pysynyt suunnilleen yhtä suurena kuin vuosina 1988, 1993 ja 1997 tehdyissä turvallisuustutkimuksissa (Niemi 1994, 1996, 2000). Työpaikkaväkivallasta ja seksuaalisesta väkivallasta huolestuneiden naisten kohdalla erot uhrien ja ei-uhrien välillä olivat kuitenkin suuremmat eli noin 20 prosenttiyksikköä vuonna 2003.

Tarkasteltaessa rikoksen kohteeksi joutumista ja rikoksen pelkoa esimerkiksi sukupuoli- tai ikäryhmittäin havaitaan – ensi katsomalta – ristiriitaisuuksia. Naiset pelkäävät miehiä enemmän esimerkiksi katuväkivallan kohteeksi joutumista, vaikka naisten uhriksijoutumisen todennäköisyys on selvästi pienempi. Useimmin uhriksi joutuvat nuoret miehet pelkäävät väkivaltaa kaikkein vähiten jne. Tätä on pyritty selittämään muun muassa siten, että vakavammat ja kokonaisvaltaisemmat tapahtumat aiheuttavat suurempaa pelkoa, vaikka ne olisivatkin vähemmän todennäköisiä (ks. esim. Karisto & Tuominen 1993). Naiset joutuvat väkivallan uhan kohteeksi eräässä mielessä myös konkreettisemmin, koska naisten kokema väkivalta on suurelta osin omaisten ja tuttujen aiheuttamaa. Naisuhritutkimusten (Heiskanen & Piispa 1998; Piispa ym. 2006) mukaan perheenjäsenen aiheuttamasta väkivallasta olivat erityisesti huolissaan ne avio- tai avoliitossa elävät, joiden puoliso oli joskus käyttäytynyt heitä kohtaan väkivaltaisesti. Kotikaan ei silloin rajaudu turvalliseksi paikaksi. Tietynlainen huolestuneisuus kuuluu naisten sosiaalistumiseen ja kulttuurisiin rooliodotuksiin usein päinvastoin kuin miehillä ja se näkyy monentyyppisinä turvattomuuden osoituksina naisten elämänhallinnassa. Väkivallasta ja asuntomurron kohteeksi joutumisesta (ns. yleispelko) olivat eniten huolissaan nuoret, väkivaltaa kokeneet, Helsingissä kerrostalossa asuvat, suomenkieliset naiset (Heiskanen 2002).

Rikoksiin varautuminen tai niiden torjuminen

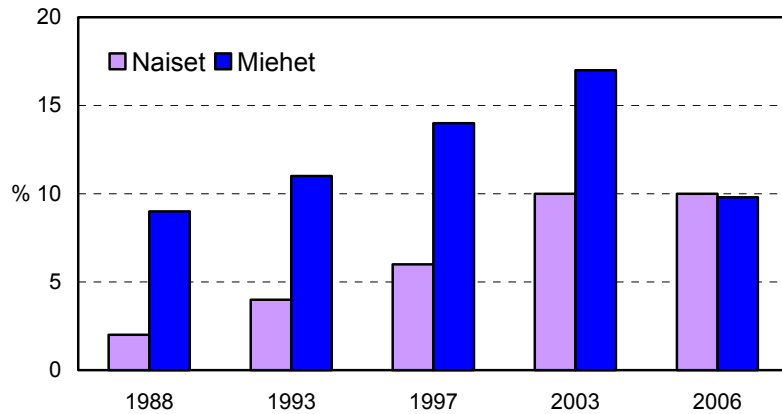
Varautuminen ennakolta väkivallan kohteeksi joutumista vastaan voi olla osaltaan merkki kansalaisten tuntemasta yleisestä huolesta esimerkiksi asuinympäristön levotonta ilmapiiriä kohtaan. Väkivaltaan varautuminen lienee kuitenkin edelleen hyvin eriytynyttä. Väkivaltaan varautuvat ne, joilla on keskimääräistä suurempi todennäköisyys joutua väkivallan kohteeksi esimerkiksi ammattinsa takia.

Kuvio 100 Väkivallan kohteeksi joutumista vastaan varautuneita, % 15–74-vuotiaista vuosina 1988, 1993, 1997, 2003 ja 2006

Kansallisissa uhritutkimuksissa vastaajilta on tiedusteltu, ovatko he varautuneet väkivallan kokemiseen itsepuolustuskurssin avulla tai jollakin muulla tavalla. Tulokset osoittavat, että väkivaltaan varautuminen on selvästi lisääntynyt vuoteen 2003 saakka (kuvio 100). Viimeisimmän selvityksen mukaan miesten varautuminen on vähentynyt selvästi. Naisten kohdalla väkivaltaan varautuneiden osuus on noin kolminkertaistunut. Väkivaltaan varaudutaan mm. pitämällä fyysistä kuntoa yllä, koiran omistamisen kautta sekä mahdollisesti myös jonkin aseiden tai aseenomaisen esineen avulla (ks. Seppänen 1991). Kansainvälisen uhritutkimuksen tuloksista ilmenee, että pari prosenttia väestöstä pitää asetta suojautuakseen rikokselta (Aromaa & Heiskanen 2000a).

Itsepuolustuskurssit ovat määrällisesti keskeinen väkivaltaan varautumisen tapa. Kun tarkastellaan erikseen niiden osuutta, jotka ovat käyneet itsepuolustuskurssin, havaitaan kasvua, joka osin selittää väkivaltaan varautumisen yleistä kasvua. Itsepuolustuskurssin käyneiden naisten osuus on noussut kahdesta kymmeneen prosenttiin, kun miehillä osuus on noussut yhdeksästä 17 prosenttiin vuonna 2003 ja sitten vähentynyt jälleen 10 prosenttiin vuonna 2006 (kuvio 101). Miesten osuuden selvälle vähentymiselle ei ole löydettävissä mitään erityistä syytä.

Kuvio 101 Itsepuolustuskurssin käyneitä, % 15–74-vuotiaista vuosina 1988, 1993, 1997, 2003 ja 2006

Väkivaltaan varautumiseen voitaneen lukea myös erilaiset välttämiskäyttäytymisen muodot. Osa ihmisistä harkinnee tavalla tai toisella väkivallan kohteeksi joutumisen mahdollisuutta päättäessään ulkona liikkumisesta tai sen muodosta. Osa välttää tiettyyn aikaan ja tietyissä paikoissa liikkumista. Osa voi käyttää esimerkiksi julkista liikennevälinettä tai taksia lyhyilläkin matkoilla esimerkiksi ravintoloiden sulkemisaikaan iltaisin ja öisin. Suosituimpia tapoja (Korander 1994) ovat ympäristön tarkkailu (80 % naisista ja 72 % miehistä) sekä alueen välttäminen (61 % miehistä ja 34 % naisista). Naispuolisesta väestöstä 63 % oli ylipäättään miettinyt etukäteen, miten toimia uhkaavassa tilanteessa (Heiskanen & Piispa 1998).

Seitsemän kymmenestä (70 % sekä vuonna 1993, 1997 että 2003; 69 % vuonna 2006) vastaajasta kertoi käyttävänsä jotakin varotoimenpidettä suojellakseen kodissa olevaa omaisuuttaan. Kotitalouksien varautumistaso on tässä suhteessa lisääntynyt selvästi vuodesta 1988. Silloin vastaaviin varotoimenpiteisiin ryhtyneiden osuus oli hieman yli puolet vastanneista (54 %). Kaikkien vuonna 1988 käytettyjen varautumistapojen käyttö on lisääntynyt suunnilleen yhtä paljon. Samansuuntaisesta kehityksestä kertovat myös kansainvälisten uhritutkimusten tulokset. Kun johonkin suojautumistapaan turvautui 40 prosenttia vastaajista vuonna 1992, vastaava osuus oli 52 prosenttia vuonna 1996 ja 59 prosenttia vuonna 1999 (Aromaa & Heiskanen 2000a).

Oven takalukituksen käyttö on edelleen yleisin tapa torjua kotiin murtautumista. Neljä kymmenestä vastaajasta käytti takalukitusta ja lähes joka neljäs varmuuslukkoa. Varmuusketjua käytti puolestaan noin joka kymmenes vastaaja. Noin joka kuudes ilmoitti jättävänsä valot päälle poistuessaan asunnosta pitemmäksi ajaksi. Murtohälyttimien käyttö oli edelleen melko harvinaista (5 % vuonna 2003; 6 % vuonna 2006). Murtohälyttimiä käytetään asuinhuo-

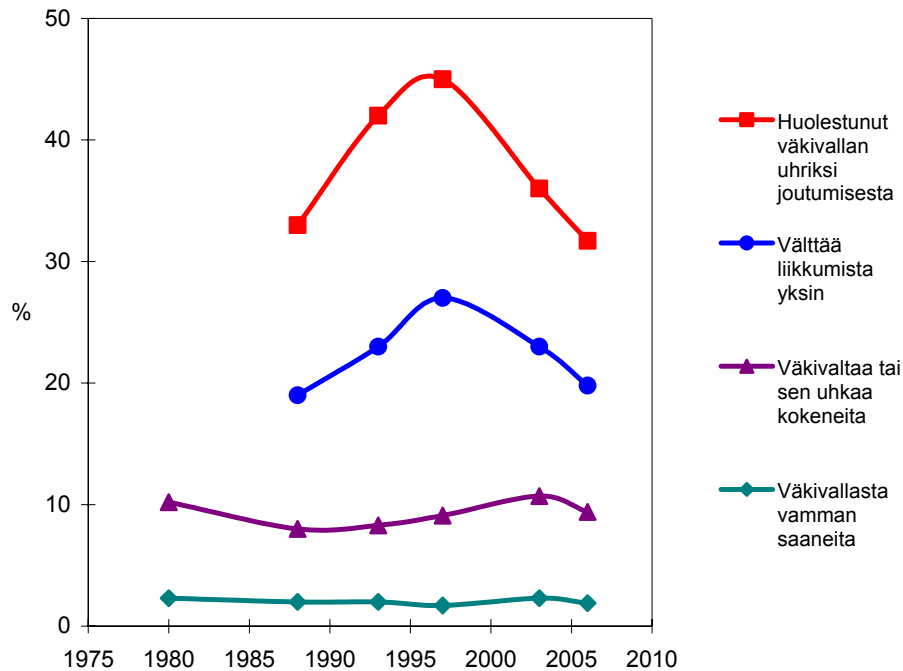
neiston suojelemisen lisäksi autovarkauksien ehkäisyssä. Murtohälyttimien käyttö on Suomessa kansainvälisesti vertaillen edelleen melko harvinaista. Kansainvälisen uhritutkimuksen toistaiseksi viimeisimmässä kyselyssä (Van Kesteren ym. 2000) vain 4 prosenttia suomalaisvastaajista ilmoitti hankki-neensa kotinsa suojaksi murtohälyttimen, kun vastaava osuus Englannissa oli noin kolmannes (34 %) ja Ruotsissakin joka kymmenennellä (10 %) oli tällai-nen hälytin kotonaan. Turvallisuus 2006 -tutkimuksessa runsas neljännes (28 %) vastaajista ilmoitti, että heidän omaisuuttaan oli merkitty. Omaisuuden merkitseminen kohdistuu yleensä kodin elektroniikkaan (tv, video, stereot, tietokoneet, kamerat) ja polkupyöriin (Niemi 1994, 1996 ja 2000).

Naapurin (sukulaisen, tuttavan) pyytäminen pitämään huoneistoa silmällä asukkaiden poissa ollessa on tavallinen tapa suojautua kotiin murtautumiselta (Korander 1994). Myös koiran pitäminen tai sen olemassaolosta ilmoittaminen on verraten yleistä pientaloalueilla. Edelleen on tavanomaista, että esimerkiksi arvopapereita ja arvokkaita koruja säilytetään pankin tallelokerossa.

Suojautumisen yleinen taso on kohonnut vuodesta 1988. Eräs suojautumi-sen tasoon voimakkaasti vaikuttava asia ovat mahdolliset muutokset vakuutus-turvan tasossa ja esimerkiksi vakuutusehtojen määräykset. Vakuutusehdoissa voidaan edellyttää tietyn suojautumistoimenpiteen käyttöä taikka sen käyttä-misen perusteella voidaan myöntää alennusta vakuutusmaksuun tai esimerkik-si ns. omavastuusuuden poistumista vahinkotapahtuman sattuessa ja korvaus-ta maksettaessa.

Rikoksen pelkoon vaikuttavia tekijöitä

Rikollisuuden pelko ja rikoksiin varautuminen lisääntyivät kaikissa suhteissa vuosien 1988 ja 1997 välillä. Sen jälkeen rikollisuuden pelko väheni, mutta rikoksiin varautuminen jatkoi kasvuaan kunnes viimeisimmän mittauksen pe-rusteella myös rikoksiin varautuminen on kääntynyt laskuun. Rikoksen pelko ja rikollisuuden määrä eivät ole lisääntyneet samanaikaisesti ja -suuntaisesti. Rikollisuudesta huolestuneisuuden taso liittyy voimakkaasti erilaisiin mieliku-viin, joita puolestaan säätelee kansalaisten käytettävissä oleva tieto rikollisuu-desta yhteiskunnallisena ja omaa turvallisuutta vaarantavana ongelmana.

Kuvio 102 Väkivallan pelon ja väkivaltauhrikokemusten esiintyvyys, % 15–74-vuotiaista. Käyrien pisteet vastaavat mittausvuosia

Rikoksen pelko ei kaikkinsa tyhjennykään rikoksen kohteeksi joutumisen riskiarvioon. Useiden kansalaisryhmien tuntema pelko lisääntyi samanaikaisesti. Huolestuneisuuden lisääntyminen onkin selitettävissä muilla tekijöillä kuin rikollisuuden lisääntymisellä. Seuraavassa on lueteltu eräitä tekijöitä, jotka voivat selittää rikoksen pelon nousua jaksolla 1988–1997.

1) *Kaupungistumiskehitys* lienee pitemmällä aikavälillä yksi merkittävimmistä ellei merkittävin rikollisuuden tasoa ja rikollisuudesta aiheutuvaa pelkoa lisäävä tekijä. Asuinympäristö ja sen koko vaikuttavat rikollisuuden pelkoon. Rauhallisessa maaseutuympäristössä rikollisuuden pelolla ei ole merkittävää sijaa. Ympäristönsuunnitteluun liittyvillä toimilla (esim. valaistuksen lisääminen, erilaisten rutiinotoimintojen kasvattaminen myös kauppojen aukioloaikojen ulkopuolella) ja esimerkiksi sopivasti mitoitettulla poliisin näkyvyyden ja havaittavuuden lisäämisellä voidaan pyrkiä torjumaan rikollisuutta ja sen pelkoa ennakolta. Kaupunkimaisessa ympäristössä, jossa osa väestöstä viettää sosiaalisesti varsin eristynyttä elämää, voi olla vaikea hahmottaa rikollisuuden kokonaiskuvaa. Tällöin kansalaisten käsitykset muotoutuvat entistä enemmän rikosuutisista ja mahdollisesti tiedotusvälineitä vähemmän seuraavien kohdalla eri paikoissa kuulluista huhuista saatuihin tietoihin.

2) *Taloudellinen lama* ja sen mukanaan tuoma työttömyys tai epä-tietoisuus taloudellisen hyvinvoinnin jatkumisesta voivat lisätä ihmisten yleistä epävarmuutta, joka heijastuu muun muassa rikoksen pelkona. Vuosiin 1988–1997, jolloin rikospelot nousivat, ajoittuu myös vakava taloudellinen lama. Sosiaalinen huono-osaisuus (Kääriäinen 2002) ja sosiaaliturvavaltion vakauden heikkeneminen (Aromaa 2003) yhdessä niitä seuraavien lieveilmiöiden kanssa lisäävät yleistä turvattomuuden tunnetta.

3) *Yhteiskunnan monikulttuuristuminen* ja etninen pluralisoituminen voivat vaikuttaa samalla tavalla, siis niin, että näiden ilmiöiden aiheuttama yleinen huolestuneisuus konkretisoituu rikollisuuden pelkona. Väestön ikääntyminen on voinut vahvistaa tällaisten tekijöiden vaikutusta. Ulkomaisissa tutkimuksissa on havaittu, että rikosmedia lisää rikospelkoja varsinkin alueilla, joilla on suuria etnisiä vähemmistöjä (Eschholz ym. 2003).

4) Myös *turvallisuuden kohentamiseksi tarkoitettut toimet* kuten erilaisten kohteiden vartiointi saatetaan samalla lukea merkiksi yleisen turvattomuuden lisääntymisestä. Tähän liittyen myös poliittisen kiinnostuksen lisääntyminen kriminaalipoliittisiin kysymyksiin voi osaltaan vaikuttaa siihen, että rikollisuudesta johtuvat turvallisuusuhat pysyvät ihmisten mielissä.

5) *Median rikosuutisointi ja -viihde* voivat lisätä pelkoja ja huolta, vaikka ihmisten riski joutua rikoksen uhriksi pysyisi vakaana. Rikoksen pelkoon vaikuttavat ihmisten mielikuvat ja eri havainnoille antamat merkitykset. Näitä mielikuvia ruokkivat joukkotiedotusvälineiden usein dramatisoivat ja uutiskynnyksen ylittävät törkeitä rikoksia koskevat uutiset sekä voimakkaasti lisääntynyt, usein raakuuksilla yleisöä kosiskeleva väkivaltaviihde (Niemi 2002). Uusista rikollisuusaiheista on tiedotusvälineissä noussut esiin voimakkaasti lisääntynyt huumeiden käyttö ja huumerikollisuus sekä ns. itärikollisuus. Nämä ja eräät laajaa huomiota herättäneet yksittäistapaukset sekä iltapäivälehtien myyvät rikosotsikot ovat saattaneet heijastua yleisemminkin kansalaisten käsityksiin rikollisuuden tasosta ja ongelmallisuudesta (ks. Kivivuori ym. 2002b). Tiedotusvälineiden merkitys on suuri silloin, kun ihmisiltä puuttuu omakohtaisia kokemuksia rikollisuudesta. Koranderin (1994) tutkimuksen perusteella ihmiset kokevat lehdistön olevan merkityksellinen turvattomuuden tunteen syntymisessä; omilla tai läheisten uhrikokemuksilla oli pienempi vaikutus. Lisäksi sama tutkimus osoitti, että suurin osa ihmisistä (71 %) pitää lehdistä luettua tärkeimpänä rikoksista saatavan tiedon lähteenä.

Näiden tekijöiden taustaa vasten on kiinnostavaa havaita, että vuoden 2003 kansallinen uhritutkimus osoitti rikoksia pelkäävien osuuden kääntyneen laskuun ja tämä lasku on edelleen jatkunut vuotta 2006 koskeneen mittauksen mukaan. Ilman tarkempaa erillistutkimusta on mahdotonta selittää ilmiön syitä. Voidaan arvailla, että yllä olevasta luettelosta löytyy taustaa myös rikoksen pelon laskulle: esimerkiksi taloudellisen lama-ajan päättyminen sekä väestön tottuminen monikulttuuriseen elämään ovat voineet vaikuttaa pelkotasoihin; median osalta kyse voi olla turtumisesta tai siitä, että eri media-kanavien välinen yhdenmukaisuus on vähentynyt. Erään tulkintavihjeen antaa se, että rikokseen – erityisesti väkivaltaan – varautuminen jatkoi aluksi lisääntymistään. Mahdollisesti varautuminen on noussut tasolle, joka on vähentänyt rikoksen pelkoa.

Yhteenveto

- Rikollisuuden pelko on väestöhaastattelututkimusten mukaan vähentynyt vuosina 2003 ja 2006 1990-luvun tilanteeseen verrattuna, kun pelko oli sitä ennen selvästi lisääntynyt 1980-luvulta.
- Huolestuneisuus väkivallan kohteeksi joutumisesta on vähentynyt 45 prosentista 32 prosenttiin ja asuntomurron pelko 47 prosentista 31 prosenttiin vuonna 2006 verrattuna vuoteen 1997.
- Väkivallan ja kotimurron pelko on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa alhaisemmalla tasolla muihin läntisen maailman maihin verrattuna.
- Naiset ovat eri mittausten mukaan selvästi enemmän huolissaan väkivalta ja sen eri muodoista kuin miehet. Asuntoonsa murtautumisesta miesten ja naisten huolestuneisuudessa ei ole yhtä suuria eroja.
- Väkivaltaan varautuminen lisääntyi vielä senkin jälkeen, kun huoli rikosten kohteeksi joutumisesta alkoi vähetä. Vuonna 2006 myös rikokseen varautuminen kääntyi laskuun.
- Kodissa olevan omaisuuden suojaamiseen on ryhtynyt väestöhaastattelujen mukaan noin 70 % vastaajista. Tämä osuus on pysynyt suunnilleen samana neljässä viimeisessä mittauksessa vuosina 1993, 1997, 2003 ja 2006.
- Rikollisuuden pelon tasoa ei voi selittää kokonaan tai edes ensisijaisesti rikollisuuden määrällä tai riskiarviolla rikoksen kohteeksi joutumisesta. Erilaiset mielikuvat näyttävät vaikuttavan varsinkin väkivallan pelkoon enemmän kuin yhteiskunnassa esiintyvä rikollisuus.